

ปราสาทนกหัสดีลิงค์ :

ประวัติศาสตร์พิธีส่งสารจากษัตริย์ (เจ้านายฝ่ายเหนือ) และพระมหากษัตริย์แผ่นดินล้านนา

เรือโท เหมันต์ สุนทร

กองประวัติศาสตร์และโบราณคดีทหาร

กองบัญชาการ สถาบันวิชาการป้องกันประเทศ

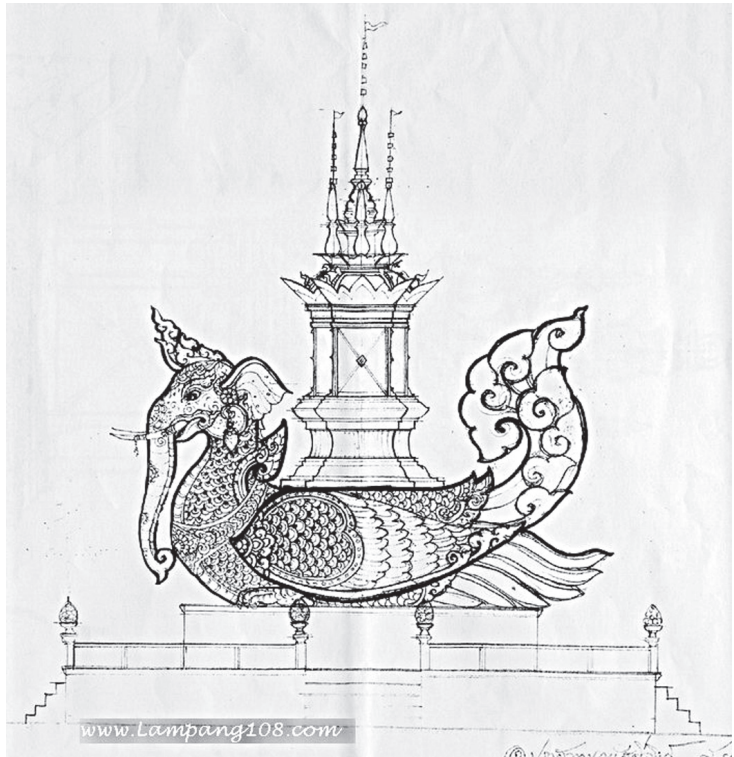
บทความนี้จะกล่าวถึงจารีตประเพณี และสถาปัตยกรรมในพิธีปลงศพบุคคลชั้นสูงในวัฒนธรรมล้านนา โดยจะมีเนื้อหา ๒ ส่วน คือ “พิธีปลงพระศพเจ้ากษัตริย์” และ “พิธีปลงศพครูบามหาเถระ” ซึ่งพิธีหลังนี้ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมากระทั่งปัจจุบัน

เนื่องจากบทความนี้เกี่ยวข้องกับพื้นที่ล้านนาที่มีภาษาและวัฒนธรรมเป็นแบบเฉพาะของตน โดยคำศัพท์เฉพาะได้ทำอธิบายศัพท์ไว้ท้ายบทความโดยจะเขียนเป็นภาษาไทยที่ปริวรรตเป็นภาษาล้านนาได้

ในแผ่นดินล้านนา มีพิธีกรรมอันเนื่องมาจากการดับขันธะละสังขารทั้งในระดับสามัญชน เจ้านาย และครูบามหาเถระ ซึ่งมีความงดงามตามประเพณีแบบล้านนา สำหรับแนวคิดเบื้องหลังพิธีกรรมอันเนื่องมาจากการตายมีอยู่ ๒ ระดับ คือ “วัฒนธรรมพื้นบ้าน” เชื่อว่ามนุษย์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ (Supernatural) อยู่ในโลกเดียวกัน ซึ่ง

ต่างพึ่งพาอาศัยกัน หรือบางครั้งก็เบียดเบียนซึ่งกันและกัน ดังพบว่าชุมชนในวัฒนธรรมล้านนามีการสร้าง “หอผี” ของครอบครัวเรียก “หอผีปู่ย่า” ของหมู่บ้านเรียก “หอผีเลื้อบ้าน” ของวัดเรียก “หอผีเลื้อวัด” และของบ้านเมืองเรียก “หอผีเลื้อเมือง” คนที่อาศัยอยู่ในบ้านเมืองนั้นต้องเช่นสรวงบูชาเพื่อให้ผีชั้นดีเหล่านี้ปกป้องรักษาให้อยู่เย็นเป็นสุข จนกระทั่งพระพุทธศาสนาเข้ามามีบทบาทในสังคมล้านนา อีกทั้งถูกใช้เป็นเครื่องมือของอาณาจักรในการจัดระเบียบสังคม วัดจึงกลายเป็นส่วนสำคัญของสังคมไปในที่สุด และยังส่งผลต่อวัฒนธรรมพื้นบ้านบางส่วน เช่น ทำให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติที่เป็นความเชื่อเดิมถูกรับรู้ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของจักรวาลทัศน์ตามวรรณคดีทางพระพุทธศาสนา และกลายเป็นพื้นฐาน “วัฒนธรรมในราชสำนักและศาสนา” รวมไปถึงคติความเชื่อที่เหมาะสมต่อบริบททางสังคมต่าง ๆ ในเวลาต่อมา

สำหรับวัฒนธรรมชั้นสูง

หรือวัฒนธรรมเนื่องในราชสำนัก ได้รับอิทธิพลจากคติจักรวาลวิทยาในพุทธศาสนาหัวใจหลัก ดังจะเห็นได้จากเรื่อง “จกกวาฬที่ปณี”^๑ กัณฑ์ที่ ๕ ได้กล่าวถึงแนวคิดและความเชื่อเรื่องการสังสมบุญญาบารมีซึ่งมีผลต่อการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ และในภพภูมิต่างๆ สำหรับเจ้ากษัตริย์ และเชื้อพระวงศ์ที่ดำรงสถานะ “สมมติเทพ” เมื่อสิ้นพระชนม์จะกลับสู่สถานะ “อุปติติเทพ” บนสรวงสวรรค์ทั้งชั้น “ดาวดึงส์และดุสิต”^๒ ซึ่งการเสด็จสู่สวรรค์นี้จะดำรงสถานภาพเป็นได้ทั้งเทวดา หรือพระโพธิสัตว์ เพื่อรอเวลาลงมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตกาล สอดคล้องกับการวายชนม์ของกษัตริย์ล้านนาที่เรียกว่า “สุรคุด”^๓ ซึ่งมีรากจากคำว่า “สุร” หมายถึง “เทวดา” และ “คุด” ซึ่งแปลว่า “ไป” จึงมีความหมายโดยรวมว่า “เสด็จไปเป็นเทวดา” ดังนั้นที่ประทับของเจ้ากษัตริย์และพระราชวงศ์ในฐานะสมมติเทพที่เรียกว่า “ปราสาทราชวัง” จึงเป็นแบบแผนการจำลองภูมิจักรวาลที่มีเขาพระสุเมรุอันเป็นที่ตั้งของสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็นศูนย์กลาง เหตุดังกล่าวการจำลองรูปแบบมาสู่ปราสาทศพเจ้ากษัตริย์ในล้านนาจึงตั้งอยู่บนคำอธิบายตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ดังมีกวีนิพนธ์กล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า

^๑จกกวาฬที่ปณี เป็นผลงานนิพนธ์ของ พระสิริมังคลาจารย์ ภิกษุชาวล้านนาผู้เป็นปราชญ์ด้านภาษาบาลี และพระไตรปิฎก

^๒บาลี พุทธราชา, จักรวาลที่ปณี กัณฑ์ที่ ๕, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

^๓ปรากฏครั้งแรกเมื่อกล่าวถึงพระญาแสนภู “สุรคุด” ทรงเป็นกษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่องค์ที่ ๓ นับจากพระญามังราย ดูเพิ่มเติมใน อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด เค วัยอาจ, ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์ไตรสัน, ๒๕๔๓. หน้า ๖๐ - ๖๑.

“เจ้านาย ภิกษุสงฆ์ ยามปลดปลง วายชีวา
 ประเพณี ขาวล้านนา ทำปราสาท สูงเรืองรอง
 เหนือนก หัสติลิงค์ งามลิ่งคลั่ง แฉวเถือกถ่อง
 ประชา มากเนืองนอง ลากปราสาท เผานอกนคร”^๔

การประกอบพิธีพระศพถวายแด่เจ้ากษัตริย์ และพิธีศพถวายแด่ครูบามหาเถระตามความเชื่อแห่งการไปสู่สุคติภาพเป็นอุบัติเทพ จึงมีรายละเอียดในพิธีกรรมเพื่อรองรับคุณค่าแห่งการไปสู่ชีวิตหลังการสิ้นบุญเพื่อ “สุรคุด” สู่ทิพย์วิมาน

พิธีส่งสัการเจ้ากษัตริย์ในวัฒนธรรมล้านนา

ในเอกสารทางประวัติศาสตร์เรียกกษัตริย์ล้านนาว่า “พระญา-เจ้าเหนือหัว-เจ้ามหาชีวิต” และ “เจ้าหอหลวงเจ้าหอหน้า” ซึ่งดำรงสถานะเป็นเจ้ากษัตริย์และพระราชวงศ์แห่งอาณาจักรล้านนา สำหรับพิธีปลงพระศพกษัตริย์ในพระราชวงศ์จามเทวี และราชวงศ์มังรายในเอกสารประวัติศาสตร์เรียกพิธีดังกล่าวว่า “ถวายเพลิงพระศพ”^๕ โดยถวายพระเกียรติยศตามสถานะของพระองค์ ในชั้นหลังที่เจ้านายล้านนาศายสกุลเชื้อเจ็ดตนเข้ามาพึ่งพิงพระบรมโพธิสมภารพระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์จึงดำรงสถานะเป็น “เจ้าประเทศราช” หาได้เป็นกษัตริย์เช่นเดิมไม่ โดยเฉพาะหลังจากการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางการเมืองการปกครองเข้าสู่ระบบมณฑลเทศาภิบาลในสมัยรัชกาลที่ ๕ พิธีการนี้จึงอยู่ภายในพระบรมราชานุเคราะห์ที่ได้รับพระราชทานพระมหากุณาธิคุณ จากพระมหากษัตริย์แห่งกรุงรัตนโกสินทร์โปรดเกล้าฯ พระราชทาน

ในที่นี้จะใช้คำว่า “พิธีส่งสัการ” หรือ “ส่งสการ” เรียกพิธีปลงพระศพ “กษัตริย์” และ “เจ้านายล้านนา” ตลอดจน “ครูบามหาเถระ” ไปในทางเดียวกัน ซึ่งพิธีปลงพระศพเจ้ากษัตริย์ในล้านนาปรากฏในเอกสารทางประวัติศาสตร์ตั้งแต่ “จามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย” ที่กล่าวถึงพระเจ้ามหันตยศสร้างมหาปราสาท ถวายในพิธีส่งสัการพระศพพระนางจามเทวี ความว่า

“...พระเจ้ามหันตยศ มีพระประสงค์จะบูชาสรีริกษะพระมารดาของพระองค์ จึงทรงบูชาสักการะใหญ่ถึง ๗ วัน แล้วให้ทำอาพหะมหาปราสาทที่ถวายพระเพลิงแลจิตกาธานซึ่งตะกอนแล้วเชิญพระศพไปยังสุสาน ด้วยเครื่องบูชาสักการะใหญ่ ก็ก่อไฟด้วยการพ้อนรำขับร้อง แวดล้อมไปด้วยบริวารเป็นอันมาก แล้วเชิญหีบพระศพขึ้นวางบนซึ่งตะกอนถวายพระเพลิงแล้ว ทรงบูชาด้วยมหายัญมทรสพ และดุริยดนตรีในที่ถวายพระเพลิงนั้นถึงเจ็ดวัน...”^๖

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่^๗ กล่าวถึงการส่งสัการพระศพพระญามังรายโดยนำพระศพบรรจุไว้ในโกศทองคำตั้งพระศพบนนิมมานปราสาท ถวายเพลิง แล้วก่อภูบรรจุพระอัฐิตรงกลางเวียง ณ สถานที่สวรรคต ดังความว่า

“...คักราชได้ ๖๗๙ ตัว ปีเมืองไผ่ วันนั้นแล เสนาอำมาตย์ทั้งหลายก็เอาคาน (พระศพ) พระญามังรายใส่ในโกศทองคำไว้แล้ว...พระญาไชยสงครามก็สร้างแปงยังวิมานเมรุปราสาทใส่คานพ้อตน กระพญูหื้อทวนเล็กลากส่งสะการเผาเสียในกาตเชียงใหม่อีกก่อบรรจุคูกพ้อตนที่กาตเชียงใหม่อีก กลางเวียงที่นั้น เอาไม้ศรี (ต้นโพธิ์) มาปลูกไว้

^๔ ไกรศรี นิมนานเหมินท์, *กาพย์เจ็ญจามเทวีวิริงคะ*, กรุงเทพฯ : พี.เอ.ลิฟวิ่ง, ๒๕๓๓, หน้า ๓๐๕.

^๕ โพธิ์รังสี, พระ, *จามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย*, กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, หน้า ๖๙.

^๖ พระโพธิ์รังสี, *อ้างแล้ว*, หน้า ๖๙.

^๗ ดร.ยันส์ เพนซ์ สันนิษฐานว่า ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่นี้จะแต่งขึ้นในสมัยพระเจ้าติโลกราช ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๑ โดยนักปราชญ์ผู้แต่งได้รับข้อมูลจากตำนานทางศาสนาซึ่งให้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ เช่น ชินกาลมาลีปกรณ์ จามเทวีวงศ์ ตำนานมูลศาสนา ลิหังคนิทาน และวังสมาสินี เป็นต้น ดูเพิ่มเติมในอรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค. วัยอาจ, *อ้างแล้ว*, บทนำ.

เหนือกว่าที่นั่นแล้ว...”^{๘๘}

จามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย และตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ก็มีได้กล่าวถึงการประดิษฐานพระศัพทษัตริย์ล้านนาพระองค์ใดไว้บนหลังนกหัสติลิงค์ หรือสัตว์พาหนะอื่นๆ ในพิธีส่งสักการแต่อย่างใด มีแต่การสร้างพระวิมานปราสาทเพื่อประดิษฐานพระศัพทเท่านั้น มาปรากฏกล่าวถึงอีกครั้งในพงศาวดารโยนก^{๘๙} ที่กล่าวถึงพิธีส่งสักการพระศัพทพระนางวิสุทธิเทวีผู้เป็นนางกษัตริย์ราชวงศ์มังรายองค์สุดท้าย^{๙๐} มีการสร้างปราสาทประดิษฐานพระศัพทตั้งบนหลังนกหัสติลิงค์แล้วจึงเจาะกำแพงเมืองและใช้ช้างลากปราสาทพระศัพทออกไปส่งสักการที่ทุ่งวัดโลกโมฬี ดังความว่า

“...ลุดักราช ๙๔๐ ปีขาล สัมฤทธิ์ศก เดือนอ้าย ขึ้น ๑๒ ค่ำ นางพระญาวิสุทธิราชเทวีผู้ครองนครพิงค์เชียงใหม่ถึงพิราลัย พระยาแสนหลวงแต่งการศพขึ้นไว้ในบุษบกซุดชักไปด้วยแรงศสสาร เจาะกำแพงเมืองไปถึงทุ่งวัดโลก ก็กระทำการฌาปนกิจถวายเพลิง ณ ที่นั้นเผาพร้อมทั้งรูปสัตว์และวิมานที่ทรงศพนั้นด้วย จึงเป็นธรรมเนียมลาวในการปลงศพเจ้าผู้ครองนครทำเช่นนั้นสืบกันมา...”^{๙๑}

ความข้างต้นแสดงถึงความเชื่อของชาวล้านนาที่จะไม่นำศพ หรือพระศพออกไปส่งสักการนอกเมืองผ่านทางประตูเมืองเพราะถือว่า “ซิด”^{๙๒} จึงมีการเจาะกำแพงหรือนำพระศพข้ามกำแพงเมืองไปประกอบพิธีนอกเมืองหรือหากสวรรคตนอกเมืองก็จะปฏิบัติเช่นเดียวกัน เช่นคราวปลงพระศพพระญาเกือนาที่สวรรคตนอกเมือง ก็เจาะกำแพงนำพระศพเข้ามาตั้งบำเพ็ญกุศลในเมือง^{๙๓}

สำหรับการส่งสักการพระนางวิสุทธิเทวี ที่ทรงได้รับการถวายพระเกียรติโดยการสร้างปราสาทตั้งบนหลังนกหัสติลิงค์นั้น หากจะกล่าวว่าเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ และเป็นการถวายพระเกียรติแด่กษัตริย์ที่ปฏิบัติสืบเนื่องกันมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งสถานะภาพของพระนางเป็นทั้ง “นางกษัตริย์” และ “มหาเทวี”^{๙๔} ซึ่งครองราชย์ถึง ๒ ครั้ง^{๙๕} พระองค์ก็ควรได้รับการปฏิบัติอย่างสมพระเกียรติตามจารีตประเพณีของล้านนา แม้ว่าในขณะนั้นจะอยู่ภายใต้อำนาจการปกครองของพม่าแล้วก็ตาม อย่างไรก็ตามไม่ปรากฏหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่กล่าวถึงสัตว์พาหนะรองรับวิมานปราสาทกษัตริย์ก่อนหน้าแต่อย่างใด

ความในพงศาวดารโยนกที่อ้างมานั้นมีตอนหนึ่งว่า “จึงเป็นธรรมเนียมลาวในการปลงพระศพเจ้าผู้ครองนครทำเช่นนั้นสืบกันมา” จึงอาจหมายความว่าพิธีกรรมครั้งนี้เป็นจุดเริ่มต้นของส่งสักการพระศัพเจ้ากษัตริย์ในล้านนา โดยการตั้งพระศพไว้บนปราสาทบนหลังนกหัสติลิงค์ และชักลากด้วยช้างจนกลายเป็นแบบแผนประเพณีปฏิบัติสืบต่อมา เพราะพิธีส่งสักการพระศัพทษัตริย์ล้านนาก่อนหน้าพระนางวิสุทธิเทวีขึ้นไปไม่ได้กล่าวถึงสัตว์พาหนะรองรับวิมานปราสาท แต่มีการกล่าวถึงในพิธีส่งสักการพระศัพทของพระนางฯ จึงเป็นที่น่าสนใจว่า ประเพณีเดิมของล้านนาอาจมิได้ทำเช่นพิธีนี้ก็ได้อาจนำเอาธรรมเนียมพม่าที่แสดงการถวายพระเกียรติอย่างสูงสุดมาปฏิบัติต่อพระนางฯ เนื่องจากพระนางเป็นที่ยอมรับจากกษัตริย์พม่าด้วย ต่อมาจึงเอาธรรมเนียมดังกล่าวมาใช้ในราชสำนักสืบต่อมาก็เป็นได้^{๙๖} ดังปรากฏในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ และประชุม

^{๘๘}ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, กรุงเทพฯ : คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๖, หน้า ๓๕.

^{๘๙}ได้เรียบเรียงขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๙ โดย พระยาประจักษ์จักรจักร (แช่ม บุนนาค) ซึ่งพงศาวดารเรื่องนี้ ได้บันทึกโดยศึกษาค้นคว้าตำนานต่างๆ ในล้านนา ๑๗ เรื่อง และสอบทานกับพงศาวดารต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับล้านนามาหลายฉบับ ดูเพิ่มเติมใน พิมพ์พรรณ ไพบูลย์หวั่นเจริญ “เรื่องพงศาวดาร”, ศิลปการ ๔๙, ๑ (มกราคม - กุมภาพันธ์ ๒๕๔๙), หน้า ๗๐ - ๗๔.

^{๙๐}สรสวดี อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (ฉบับปรับปรุงและเพิ่มเติม), กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๕๑, หน้า ๒๗๑.

^{๙๑}ประจักษ์จักรจักร, พระยา, พงศาวดารโยนก, (พิมพ์ครั้งที่ ๗), กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๖ หน้า ๔๐๒ - ๔๐๓.

^{๙๒}ซิด เป็นภาษาล้านนา แปลว่า “อัปมงคล”

^{๙๓}ดังความว่า “...เราครวเอาคาบเจ้าเหนือหัวไว้ในเวียงดืชะแล เท่าจักเอาเข้าทางประตูเวียงบวร เวียงมันแสดงภายหลังว่าอัน จึงพร้อมกันบอง (เจาะ) เข้าเวียงตรงวัดพราหมณ์ เอาคาบเจ้าเกือนาโสโกฏีคำ แปลงชัว (สะพาน) ข้ามคือเวียง (คูเมือง) เอาเข้าไปไว้ในเชิงขวาง...” ดูเพิ่มเติมใน ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, หน้า ๔๒ - ๔๓.

^{๙๔}ตำแหน่ง “มหาเทวี” หมายถึงพระบรมราชชนนีของพระมหากษัตริย์ ในล้านนาผู้ดำรงตำแหน่งดังกล่าวมีบทบาททางการเมืองสูงมาก ดูเพิ่มเติมใน สรสวดี อ่องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔ (ฉบับปรับปรุง และเพิ่มเติม), หน้า ๒๗๒.

^{๙๕}ตำนานเมืองลำพูน กล่าวถึง มหาเทวีพระองค์หนึ่งบรมราชาภิเษก ๒ ครั้ง ครองเมือง ๑ ก็สวรรคต ดังความว่า “...ในปีวังได้ ได้อารทราชาภิเษก ๒ มหาเทวีรักษาเมืองเชียงใหม่ได้ ๑๔ ปี สวรรคตในปีปีกย...” หอวชิราวุธ, ตำนานเมืองลำพูน ๐๐๑๑.๒/๒๓, หน้า ๘๓.

พงศาวดารภาคที่ ๖๑ บันทึกถึงพิธีส่งสักการเจ้านายเมือง เชียงแสนไว้ โดยสร้างปราสาทประดิษฐานพระศพตั้งบน หลังนกหัสติลิงค์ ดังความว่า

“...ศักราชได้ ๑๐๕๗ ตัว ฟ้าเมืองหลวง กิน เมือง (เชียงแสน) ได้ ๔ ปี แล้วจืดตายไปแล แล้วก็ใส่ ปราสาทต่างลูกนกหัสติลิงค์ส่งสักการเสีย...”^{๑๑๗}

“...ศักราชได้ ๑๐๕๐ ตัว ปีเป็กสัน เจ้าฟ้า ยอดคำกินเมือง (เชียงแสน) มาได้ ๔ ปี อายุได้ ๒๕ ปี ก็ จืดไปแล้วสร้างปราสาทใส่รูปนกหัสติลิงค์ แล้วส่งสักการ เสีย...”^{๑๑๘}

หลังจากนี้ก็มีได้มีการบันทึกพิธีพระศพ เจ้านายในเอกสารล้านนาอีกเลย แม้แต่เจ้านายในสมัย หลังช่วงต้นของตระกูลเจ้าเจ็ดคน และในระยหลังสุดพบว่ามีการส่งสักการพระศพตามแบบกรุงเทพฯ ตามได้รับ พระมหากรุณาธิคุณพระราชทานตั้งแต่สมัยพระเจ้าอินท วิชยานนท์^{๑๑๙} พระเจ้านครเชียงใหม่ องค์ที่ ๗ เป็นต้นมา **พิธีส่งสักการครุฑามหาเอระในวัฒนธรรมล้านนา**

พิธีศพที่ตั้งปราสาทบนนกหัสติลิงค์ ใน วัฒนธรรมล้านนาที่ไม่เคยเสื่อมสูญ คือพิธีศพครุฑา มหาเอระรูปสำคัญ ปรากฏตั้งแต่อดีตสืบเนื่องยาวนาน ถึงปัจจุบัน โดยครุฑามหาเอระ หรือพระสงฆ์เมื่อถึงแก่มรณภาพที่ได้รับการปฏิบัติเช่นว่านี่จะเป็นพระผู้ใหญ่ที่มีอายุได้ด้วยอายุและพรรษาญาณ เป็นที่เคารพเลื่อมใส ศรัทธาของพุทธศาสนิกชนในชุมชน หรือเป็นพระเถระ ที่มีสมณศักดิ์ในปัจจุบัน พิธีศพครุฑามหาเอระจะเป็น

พิธีใหญ่ซึ่งต้องใช้เวลาจัดเตรียมเป็นแรมปี เพราะต้อง ใช้ปัจจัยมากจึงต้องบรรจุศพ หรือปิดศพไว้ในวัดหลัง จากที่ทำบุญสัต์ตมวารแล้ว บางครั้งก็มีความพร้อมอยู่ แล้ว แต่เปิดโอกาสให้ศิษยานุศิษย์ได้พลัดเปลี่ยนกันมา ร่วมเป็นเจ้าภาพอุทิศถวายแต่ครุฑามหาเอระ เป็นการ แสดงถึงความมกตเวทีตาคุณ^{๑๒๐} แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดคือ การจัดสร้างปราสาทตั้งบนหลังนกหัสติลิงค์ที่ต้องใช้เวลา ในการสร้างนานพอสมควร และข้อจำกัดในการใช้สถานที่ กลางทุ่งนาในพิธีส่งสักการด้วย

ในตำนานพื้นเมืองเชียงแสน รวมในประชุม พงศาวดารภาคที่ ๖๑ ได้บันทึกพิธีส่งสักการศพครุฑา มหาเอระรูปสำคัญในอดีต ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ ๒๓ ไว้ ดังนี้

“...ศักราชได้ ๑๐๔๕ ตัว ราชครูเจ้า วัดหลวง อนิจกรรมไปแล้ว ใส่ปราสาทต่างลูกนกหัสติลิงค์ส่งสักการด้วยเรือพ่วงกลางแม่น้ำของ แล้วถึงเดือน ๑๒ สมเด็จพระเจ้าวัดปางวังเชียง อนิจกรรมไปก็ใส่ปราสาท ต่างลูกนกหัสติลิงค์ ส่งสักการฉันเดียวกันนั้นแล...”^{๑๒๑}

“...ศักราชได้ ๑๐๕๐ ตัว มหาปาเจ้าศรีไชย ตนหลวง อนิจกรรมไปแล้วใส่ปราสาทต่างลูกนกหัสติลิงค์ ส่งสักการด้วยพ่วงแพ...”^{๑๒๒}

“...ศักราชได้ ๑๐๕๘ ตัว สมเด็จพระมหาปาลเจ้า วัดเชตะวันก็ถึงแก่อนิจกรรมไปแล้วใส่ปราสาทลูก ช้างเอราวัณส่งสักการด้วยเรือพ่วงกลางแม่น้ำของ ที่ท่าหลวงนั้น...”^{๑๒๓}

^{๑๑๖} ดังพบว่า พระนางวิสุทธิเทวี ทรงสร้างวัดวิสุทธิาราม (วัดหลวงบ้านแปง) ในเขตอำเภอลอง พ.ศ. ๒๑๑๐ และได้ทำตราหลวงหลาเงินไว้คุ้มครองชาวบ้านที่ ถวายไว้เป็น “ข้าววัด” ทำหน้าที่คุ้มครองวัด และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ห้ามมิให้ผู้คนเหล่านี้มาใช้งานใดๆ เพราะได้กลาเป็นข้าววัดไว้แล้ว และหลักฐานที่ แสดงว่ากษัตริย์พม่ายอมรับสถานภาพของพระนาง ดังเหตุการณ์ปี พ.ศ. ๒๑๗๕ พระเจ้าดิลกมุนี (พระเจ้าสุทโธทรมหาราช) ได้กวาดต้อนพลจากเชียงใหม่ และพบว่ามิใช่ชาววิสุทธิารามติดไปด้วย เมื่อพระองค์ทรงทราบได้โปรดให้ปล่อยตัวกลับคืนมาทุกคน ดูเพิ่มเติมใน พระยาประชาภิจักรจักร, อ้างแล้ว, หน้า ๔๐๒ - ๔๐๓.

^{๑๑๗} ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๑, (พระนคร : กรมศิลปากร, ๒๕๑๖), หน้า ๑๔๑.

^{๑๑๘} เพิ่งอ้าง, หน้า ๑๔๗.

^{๑๑๙} พระเจ้าอินทวิชยานนท์ มีสถานภาพเป็น “เจ้าประเทศราช” องค์สุดท้ายของล้านนาเชียงใหม่ เนื่องจากในเวลาต่อมาได้มีการปฏิรูปการปกครองระบบมณฑลเทศาภิบาล โดยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยพระเจ้าอินทวิชยานนท์ ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นปฐมจุลจอมเกล้า และเครื่องขัตติยราช อิสริยาภรณ์มหาจักรีบรมราชวงศ์ที่พระราชทานเฉพาะเชื้อพระวงศ์ในราชสำนักที่สืบเชื้อสายแต่รัชกาลที่ ๑ และพระราชวงศ์ชั้นสูงจากต่างประเทศ นับเป็นเจ้า ประเทศราชพระองค์เดียวที่ได้รับพระราชทานตามหาจักรีในครั้งนั้น ดูเพิ่มเติมใน แสงดาว ณ เชียงใหม่, พระประวัติพระราชาธิบดีเจ้าดารารัศมี (๒๖ สิงหาคม ๒๔๑๖ - ๙ ธันวาคม ๒๔๗๖), จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานทำบุญ ๑๐๐ วัน เจ้าแสงดาว ณ เชียงใหม่ วันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๑๗, หน้า ๖๘ - ๗๒. และ จิตรเดช สันติยะศ, “พระราชชายา เจ้าดารารัศมี กับการสร้างความทรงจำด้วยพิธีพืชมงคล และอนุสาวรีย์”, ศิลปวัฒนธรรม, กันยายน ๒๕๕๑, หน้า ๗๘ - ๑๐๑.

^{๑๒๐} มณี พยอมยงค์, ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย, (เชียงใหม่ : โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๗), หน้า ๓๖๓.

^{๑๒๑} ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๑, หน้า ๑๔๐.

^{๑๒๒} เพิ่งอ้าง, หน้า ๑๔๑.

^{๑๒๓} เพิ่งอ้าง, หน้าเดียวกัน

“...ศักราชได้ ๑๐๗๙ ตัว ปีเม็งเล่า เดือน ๔ มหาป่าเจ้าวัดศรีดอนไชย ตนน้อยอนิจกรรมไปแล้ว ใส่ปราสาทตัวลูกนกหัสติลิงค์ส่งสักการ...”^{๒๑๔}

“...ศักราชได้ ๑๐๘๖ ตัว มหาสังฆราชเจ้า วัดป่าแดงหลวงตนใหญ่ อนิจกรรม ไปแล สร้างปราสาทต่างลูกช้าง เอราวันส่งสักการ...”^{๒๑๕}

ในตำนานก็มีการกล่าวถึงการปลงศพครูบามหาเถระ ๒ รูป คือ สมเด็จพระपालเจ้า วัดเชตวัน และมหาสังฆราชเจ้า วัดป่าแดงหลวง “มีการตั้งศพเพื่อส่งสักการบนหลังช้างเอราวัณ”^{๒๑๖} อันแสดงถึงการตั้งศพบนหลังสัตว์พาหนะของพระอินทร์อย่างชัดเจน ซึ่งหากพิจารณาถึงพระมหาเถระทั้ง ๒ รูป มีสมณศักดิ์เป็นทั้ง “สมเด็จพระ” และ “มหาสังฆราช” ซึ่งถือว่าเป็นพระสงฆ์ใหญ่ สันนิษฐานว่าเป็นสิ่งที่แสดงถึงความต่อเนื่องของความเชื่อที่แสดงออกถึงสถานภาพทางสังคมของครูบามหาเถระรูปสำคัญ และกษัตริย์ที่ถวายชนม์แล้วเสด็จไปสวรรคตเป็นอุปติเตพ ในฐานะของพระอินทร์ โดยถือว่าพระอินทร์ผู้ที่บำเพ็ญบารมีเป็นพระโพธิสัตว์ เพื่อรอการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตด้วย^{๒๑๗}

ในพิธีส่งสักการของครูบามหาเถระเมืองเชียงแสนข้างต้นกล่าวถึงการส่งสักการ “ด้วยเรือพ่วงกลางแม่น้ำของ” แสดงถึงการข้ามน้ำไปยังอีกภพแดนหนึ่ง หรือการข้ามจากวัฏฏสงสารโดยมีเรือเป็นพาหนะ ตรงกับความเชื่อของพิธีศพสามัญชนที่มีการสร้างเรือ

สำเภาอุทิศให้ในพิธีศพเพื่อเป็นพาหนะของวิญญาณผู้ตายนำข้ามไปสู่สุคติภพ^{๒๑๘} มีผู้ศึกษาไว้ระบุเป็นความเชื่อเดียวกับคติกรีกโบราณที่ถือว่า วิญญาณของผู้ตายจะไปสู่เมืองผีว่า

“...เมืองน้อยใต้โลกมนุษย์ทางทิศตะวันตกอันไกลโพ้น มีแม่น้ำปั่นแดนระหว่างความสว่างและความมืด ชื่อแม่น้ำสติกซ์ (Styx) วิญญาณของผู้ตายไปสู่เมืองผีก็ต้องมีแม่น้ำมีมนุษย์ชื่อการณ แจวเรือรับส่งวิญญาณให้ข้ามไป...”^{๒๑๙}

เป็นที่น่าสนใจว่าความเชื่อนี้คนไทยตรงกับชาวอียิปต์โบราณว่า “...คนตายไปแล้ววิญญาณจะไปสู่แม่น้ำ ถือว่าเมืองผีอยู่พ้นแม่น้ำแห่งความตายไป แม่น้ำนั้นมีผีรับจ้างพาวิญญาณข้ามไป จึงต้องเอาเงินรูปีใส่ไว้ในมือศพ...”^{๒๒๐} ด้วยความเชื่อเกี่ยวกับการใช้เรือข้ามแม่น้ำนี้ จึงเป็นที่มาของการอุทิศเรือสำเภาแก่ผู้ตายที่เป็นสามัญชนชาวล้านนา

^{๒๑๔} เฟื่องอ้าง, หน้า ๑๔๔ - ๑๔๕.

^{๒๑๕} เฟื่องอ้าง, หน้า ๑๔๕.

^{๒๑๖} เฟื่องอ้าง, หน้า ๑๔๑ และหน้า ๑๔๕.

^{๒๑๗} เหมันต สุนทร, พระธาตุศรีบุญไชย: เจดีย์สถานองค์สำคัญของล้านนา, (กรุงเทพฯ : จรัสสินทวงศ์การพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๑๕. และ นภาพร เล้าสินวัฒนา, การแสดงขึ้นครองราชย์ พระราชพิธี คติ ความหมาย และสัญลักษณ์แห่ง “สมมติเทวราช”, (กรุงเทพฯ : มิวเซียมเพรส, ๒๕๔๙), หน้า ๙๒.

^{๒๑๘} อภิธาน สมใจ, งานศพล้านนา: ปราสาทนกหัสติลิงค์สู่ไม้ศพ, (เชียงใหม่ : วรณกรักษ์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒๐.

^{๒๑๙} เสถียรโกเศศ, การตาย, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แม่คำผาง, ๒๕๑๓), หน้า ๖๒.

^{๒๒๐} เฟื่องอ้าง, หน้า ๖๔.

การส่งสักการบูชามหาเถระด้วย “เรือฟองกลางแม่น้ำของ” ดังกล่าวข้างต้นตลอดจนการเรียกที่รองเลื่อนปราสาทนกหัสติลิงค์ว่า “แม่เรือ” จึงแสดงสถานะเป็นเรือด้วย ซึ่งแสดงถึงนัยทางความคิดที่สอดคล้องกัน หากแต่การแสดงออกของความเชื่อต่างกันเพียงบริบททางสิ่งแวดล้อมเท่านั้น ซึ่งการปฏิบัติดังกล่าวเป็นส่วนสำคัญของจารีตตลอดจนสะท้อนถึงแนวคิดที่ยึดถือปฏิบัติกันในปัจจุบันได้เป็นอย่างดี

นกหัสติลิงค์ พาหนะสู่สรวงสวรรค์

จากพิธีส่งสักการเจ้ากษัตริย์และครูบามหาเถระในวัฒนธรรมล้านนาที่กล่าวมาข้างต้นนั้น จะเห็นว่ามีการกล่าวถึง “นกหัสติลิงค์” หรือ “หัตถิลิงค์” ที่หมายถึง “นกขนาดใหญ่ในนิยายมีวงม้งาเหมือนช้าง”^{๓๑} ซึ่งคำว่า “หัตถ์” แปลว่า “นก” “หัตถิ” แปลว่า “ช้างพลาย”^{๓๒} และคำว่า “ลิงค” แปลว่า “เพศชาย เครื่องหมายเพศ และวงช้าง”^{๓๓} “หัสติลิงค์” จึงหมายถึง “นกที่มีเพศเป็นช้างพลาย และเป็นช้างที่บินได้” มีผู้ศึกษาถึงที่มาของนกหัสติลิงค์ไว้บ้างและกล่าวว่า นกหัสติลิงค์ไม่ปรากฏเด่นชัดเฉพาะเรื่อง แต่พอประมาณได้จากนิทานชาดกบ้าง ตำราสัตว์หิมพานต์บ้าง ได้รับความพอสังเขปว่าเป็น “สัตว์หิมพานต์ประเภทหนึ่ง ลำตัวเป็นนก มีปีกหางอย่างนก แต่มีหัวเป็นช้าง มีกำลังเท่าช้างสาร ๕ เชือก”^{๓๔}

วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา อันตรคาถาในพระธรรมบท ปทัฏฐกถา เรื่องพระนางสามาวดี เนื้อหากล่าวถึงพระราชพาหนะนามว่า “พระเจ้าปรีณตปะ และพระเทวีที่ทรงพระครรภ์เสด็จมาตากอากาศอยู่กลางแจ้ง

ในขณะนั้นนกหัสติลิงค์บินมาโดยอากาศโดยหมายขึ้นเนื้อจึงโฉบเอาพระเทวีให้นั่งอยู่ในกรงเล็บแล้วจึงบินไปสู่อากาศ ถึงต้นไทรใหญ่นั้น เขาว่าพวกนกนั้นมีกำลังเท่าช้าง ๕ เชือก”^{๓๕}

ในเอกสารโบราณของล้านนา เช่น จามเทววงศ์พงศาวดารเมืองหริภุญไชย ได้กล่าวถึงพระฤาษีสว่างเมืองหริภุญไชย ให้มีสัณฐานดังเปลือกหอยสังข์ โดย “นกหัสติลิงค์” นำเปลือกหอยสังข์มาถวายแด่พระฤาษี และได้กล่าวถึงพลกำลังของนกหัสติลิงค์ว่า

“...นกหัสติลิงค์นั้น ครั้นไปถึงมหาสมุทรแล้วก็แปลงให้น้ำทะเลแตกเป็นสองภาคด้วยปีกทั้งสอง แล้ว

คาบเอามหาสังข์บัตร์อันแก่แก่แล้วด้วยจะงอยปากได้ แล้วบินมาดอยอากาศ...”^{๓๖}

นกหัสติลิงค์ถือว่าเป็นสัตว์หิมพานต์ประเภทหนึ่ง ดังปรากฏกล่าวถึงไว้ในพระวินัยนัยของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทูลตอบสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เกี่ยวกับสัตว์หิมพานต์ไว้ ดังนี้

^{๓๑} อุทุม รุ่งเรืองศรี, พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์มิ่งเมือง, ๒๕๔๗), หน้า ๘๒๒.

^{๓๒} เฟื่องอ้าง, หน้า ๘๒๓.

^{๓๓} เฟื่องอ้าง, หน้า ๘๒๒.

^{๓๔} เฟื่องอ้าง, หน้า ๖๕๒.

^{๓๕} อภิธาน สมใจ, อ้างแล้ว, หน้า ๗๑.

^{๓๖} อันตรคาถา พระธรรมปทัฏฐกถา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์พานิชคุปผล, ๒๕๖๘), หน้า ๘๑ - ๘๒.

^{๓๗} พระโพธิธรรมาจารย์, อ้างแล้ว, หน้า ๒๓ - ๒๔.

“...เพราะสัตว์หิมพานเป็นของที่ไม่เคยเห็นตัวจริง ช่างเขียนหรือปั้นรูปจึงอาศัยแต่ความที่บ่งไว้ในชื่อเรียก หรือพรรณนาอาการและลักษณะไว้ตามโบราณมาประดิษฐ์รูปสัตว์หิมพานต์ขึ้นด้วยปัญญาของคน รูปสัตว์หิมพานต์เดิมคงมีน้อยอย่าง ดูเหมือนจะมีแต่สัตว์ที่ชื่อปรากฏในพระบาลี และเรียกชื่อเฉพาะตัวสัตว์นั้นๆ ที่มาเรียกรวมกันว่าสัตว์หิมพานต์น่าจะบัญญัติขึ้นต่อภายหลัง เมื่อมีรูปสัตว์พวกนั้นเพิ่มเติมขึ้นอีกมากมาย เห็นว่าน่าจะเกิดแต่ทำเครื่องแก่พระศพ เดิมทำแต่พอจำนวนเจ้านายผู้มีผ้าไตรไปในกระบวนแห่ ตั้งแต่เปลี่ยนเป็นทำบุษบกวางไตรบนหลังรูปสัตว์ จึงเพิ่มจำนวนสัตว์ขึ้น แล้วมาปรุงขึ้นสำหรับงานพระเมรุจึงมีมากนั้น เป็นการถูกแท้ทีเดียว ตำราสัตว์หิมพานต์ก็เห็นมีแต่ตำราสำหรับการทำพระเมรุเท่านั้น ตำราตัวจริงไม่เห็นมี ได้เคยสังเกตมาแล้ว รูปราชสีห์ คชสีห์ มีมาแล้วแต่คนเดียว รูปนกหัสติลิงค์ก็มีแต่หัวไม่มีวงมิงา เป็นอย่างนกอินทรีเท่านั้น เว้นแต่เอียวเอวช้างไปกินตั้งสองสามตัวแสดงว่าใหญ่...”^{๓๘}

อนึ่ง ในพระวินัยจัย ยังทรงกล่าวถึงลักษณะของสัตว์หิมพานต์ที่ช่างไทยนำมาสร้างสรรค์ โดยตอนหนึ่งทรงกล่าวถึงนกหัสติลิงค์ไว้ว่า

“...มียิ่งกว่านั้น นกหัสตินก็แก้งเป็นปากนก มีวงงทับไปกับปากดุจโค้งวงฉะนั้นที่ท่ามาก็เอาหัวคชสีห์ไปต่อเข้ากับตัวนกอย่างตื้อๆ เพราะเชื่อมั่นแปลว่านกช้างเป็นการทำที่ไม่ได้คิดโดยรอบคอบ จึงนำทางให้เข้าใจไปว่า การทำปากหงส์ให้เป็นปากนกก็ดี การแก้งานกหัสตินให้เป็นปากนกก็ดี เป็นของท่านครูซึ่งเป็นผู้ให้ลายบานมุกท่านคิดขึ้นใหม่ไม่ใช่ทำตามแบบซึ่งเคยทำมาแต่เก่าก่อน...”^{๓๙}

ความตอนหนึ่งจากเรื่องเล่าในไตรภูมิ ของพระยาอนุนามราชชน กล่าวถึงการทำศพของชาวอุตรดิตถ์ที่ปว่า

“...การทำศพของชาวอุตรดิตถ์ที่เอาศพห่อแล้วนำไปวางไว้ยังกลางแจ้ง และมีนกชนิดหนึ่งซึ่งมีชุกชุมในแดนอุตรดิตถ์บินลงมากาบเอาศพไป นกที่ว่าในไตรภูมิว่าเป็นหัสติลิงค์บ้าง นกอินทรีบ้าง นกกดบ้าง กล่าวเป็น ๓ นัยดังนี้ ชะรอยจะไม่แน่ใจว่าเป็นนกอะไร คาบเอาศพไปไหน...”^{๔๐}

ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ได้กล่าวถึงการปลงศพครุฑบาทาเถระ มีทั้งการตั้งศพบน “ปราสาทนกหัสติลิงค์” และตั้งศพบน “ปราสาทช้างเอราวัณ”^{๔๑} สันนิษฐานว่าแสดงถึงการตั้งปราสาทบนสัตว์พาหนะของพระอินทร์ได้ เพราะบางครั้งเรียก “หัสตินทร”^{๔๒} ซึ่งแปลตามรูปศัพท์หมายถึง “นกของพระอินทร์” ได้ด้วย แต่อย่างไรก็ตามไม่ปรากฏชื่อดังกล่าวว่าเป็นพาหนะของพระอินทร์แต่อย่างใด จึงน่าจะหมายถึงสัตว์พาหนะที่เกี่ยวกับการไปสู่สุคติภพตามความเชื่อดังกล่าวมาแล้ว

นอกจากนี้ยังพบว่ามีการหล่อรูปนกหัสติลิงค์รองรับส่วนฐานพระพุทธรูปล้านนา ซึ่งอาจหมายถึงพาหนะในการนำข้ามสังสารวัฏด้วยก็เป็นได้ (จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร)

ความเชื่อเกี่ยวกับนกหัสติลิงค์นั้น เป็นเรื่องที่เกิดจากการอธิบาย ๓ ประการคือ ประการแรกคืออธิบายด้วยความเชื่อเชิงประจักษ์ว่านกตัวใหญ่ที่กินซากสัตว์นั้นเมื่ออยู่จริง ประการที่สอง คือ ความเชื่อเรื่องชีวิตอื่นและโลกอื่น ผ่านจินตนาการและกระบวนทัศน์แห่งพิธีกรรมที่มอญมีความรู้ที่สลับซับซ้อนอยู่เบื้องหลัง คือ การไปสู่สุคติยังสวรรค์โดยสัตว์พาหนะที่ไม่ปรากฏบนโลกมนุษย์ ตลอดจนสัตว์พาหนะที่แสดงถึงการนำบุคคลไปสู่สวรรค์ชั้นฉกามาพจรมีดาวดึงส์ เป็นต้น และประการสุดท้าย คือ ความเชื่อเรื่องชีวิตอื่นและโลกอื่น กล่าวคือ การเดินทางอันแสนไกลเพื่อเปลี่ยนผ่านจากชีวิตในโลกนี้ ไปสู่ชีวิตในโลกอื่นที่ไม่มีใครทราบล่วงหน้า

^{๓๘} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *สาส์นสมเด็จพระ เล่ม ๒๐*, (พระนคร : องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๐๕), หน้า ๑๓๕ - ๑๓๗ และหน้า ๑๖๗.

^{๓๙} *เพ็ญอ้าง*, หน้า ๑๒๖ - ๑๒๗.

^{๔๐} ส. พลายน้อย, “ตำนานสัตว์หิมพานต์”, *ศิลปวัฒนธรรม*, (มิถุนายน ๒๕๓๐), หน้า ๓๑ - ๓๔.

^{๔๑} *ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ ๖๑*, หน้า ๑๙๐ - ๑๙๕.

^{๔๒} พระโพธิ์รังสี, *อ้างแล้ว*, หน้า ๒๓ - ๒๔.

โดยการนำพาของพาหนะไม่ว่าจะบินไปโดยอากาศหรือการล่องเรือไปตามแม่น้ำ-มหาสมุทรก็ตาม ล้วนแต่สนองมโนสำนึกแห่งมนุษยทั้งปวง

สถาปัตยกรรมปราสาทศพเจ้านาย และครุบาทมาเถระ

แม้ว่าในเอกสารทางประวัติศาสตร์ จะไม่ปรากฏหลักฐานที่กล่าวถึงลักษณะทางสถาปัตยกรรมของวิมานปราสาท แต่พบว่าใน “ฉัหมมมหาชาติเวสสันดรฉบับล้านนากันต์มัทรี^{๔๓}” ซึ่งเป็นวรรณกรรมประเภทร้อย ได้กล่าวถึงลักษณะสถาปัตยกรรม และการประดับตกแต่งวิมานปราสาทโดยละเอียด แสดงว่าปราชญ์ล้านนาผู้รจนามีความรู้ในเรื่องประเพณีการสร้างปราสาทประดิษฐานพระศพเจ้ากษัตริย์เป็นอย่างดี จึงสะท้อนออกมาในรายที่กล่าวถึงการบรรจุพระศพพระนางมัทรีในฐานะพระอัครมเหสีโดยการสร้างวิมานปราสาทแบบชั้นเชิงกลอนโค้งลาด ซ้อน ๗ ชั้น เหนืออุ้งเหนือกอบจัว เสาปราสาทเป็นเสาหอม ยึดโครงสร้างด้วยไม้เบง และประดับลวดลายพันธุ์พฤกษา และสัตว์มากมาย ดังความว่า

“...กุฟักที่ก่อสร้างวิมานปราสาท แต่งแม่เรือนนอนเหนือแผ่น ปล่องรูชีสลอด เจือเป็นนวลลาดเลื่อน อันช่างไม้หากรจนาดตกแต่ง ดินเจือเป็นนวลตงหืด เสาหอมยันถ้อยถ้อย เบงจะผาดผ่นขัดไขว่ ตั้งอ้อยงบลีและกาบจัว ทั้งชั้นนงายชายควบ ยอห้วยงหลังกูป ชันขว้างนงายยถยถยถยถยถยถย ประดับแดงด่าลายก้านกาบ ชะบานใบชันแนวนนิต ลายดวงดอกเกี้ยวรอด เสาหอมประดับด้วยแก้ว พร่องพรายแสงด้วยโกฏ ประดับมณีแต่งตั้ง รูปเทวดายืนถ้อยถ้อย งามบรรชะแล่ม ทั้งรูปกนิรีแอ่นพอน ถือนูปผังดวงดอก รูปเดือนดาวและอากาศ รูปนางสาวใส่สร้อย ผ้ายับงอวยาย้อย มีทั้งทุ่งไชยและซอซ้าง ชาวเขี้ยวคำแดงต่าง ลื้อส่องงามอ้อยยอวยวด เครือดอกดวงเกี้ยวกาย ทั้งศรีและเถื่อนถ้ำ	งามวิลาศบรร แทบท้องแท่นปฐวี ใส่ตงสอขัดขวาง บ่หื้อชดคล้ายเคลื่อนไปมา ทุกที่แห่งท่ากลาง งานประณีตสุพรรณ คุ่มค้ำที่ตึงผ่น ชายหลวงใส่มุงดี แต่ง मुख หน้าออกทุกพาย รูปนาคอวบหลังจอง เอาอกอวบหลังชาย เรียวรูตรอดถึงปลาย เหลื่อมมะมามีวรรณ จักหื้อช่างชิตลวดลาย บ่มีสออดบินตอม เรื่อร่ามแล้วด้วยคำแดง งามสะโรตรงสี่ ทั้งสี่แจ่งจตุรา ตีบจับเสียบประพนมกร ลายช่างแต้มลัทธิพระอันมี รูปกนิรีนารอนยอนตามหลัง กิงก้านออกเพิงพาว รูปฟ้าอวยวดกลางหา ชายหึ่งห้อยประตู่โขง แขวนชายสร้อยใบไร ยายแถบข้างฉัตรคำ หม่นเหลื่อมหย่างยายตาม รูปนาคบังบาศก์เกี้ยวตืนโรง สิงห์มายหมามี ครุฑนาคันมังกร	รูปม้าอัศตรตัวองอาจ งาเงยอนง้าเงื่อน รูปวัวความและอุสุภราช รูปมิกเตยวตืนชาย รูปพยัคฆาตัวตัวองอาจ รูปตัวกายและกะแตกะต่าย อิงคลึงและการวิก ลัทธิพระและลัทธิ แม่บลิ้นเกี่ยวเครือหนา บ่มีสอว่างบินบน บินตืนสออดไปมา กาน้ำฝาเพิงพอง รูปกาลาและตระหวา มีเป็นชุมเป็นหมู่ รูปกนิรีนารอนมายพอน มีหลายพันหลากหลาย อัสสทติชังม้า รูปผู้ญิงโถมแล่ม รูปเมฆะไหลเตรดาส ดอกบัวบานสะอาด ดอกนิลปนเขียวพุ่ม เครือวัลลีหวั่นสะอาด มี ๗ ชายงามสะอาด ด้าแดงขาวหยดหว่าง อเนกนงแสงนง ตระบอบชาวพิกใส่รูปม้าน้ำตัวกลาย ตืนแท่นหั้นพิกใส่ลายวง ประพนมมือไหว้อยู่ชอนลอน...”	รูปช้างแก้วราชกฤษ ใหญ่่น้อยเพือนพังพลาย รูปนกจากพากและหงสา รูปช้างน้ำกายเกยวงงา รูปเสือโคร่งอวยวดยังยาย นกเขียมนายหัดดิลิงค์ แซกเต้าปิกเขี้ยวจี้ รูปงูรีและงูเงี้ยว ทั้งปิกขีชีชาแน้วบ่าง ดอกดวงสนเกี่ยวคอด นกพะทาและกาป่า รูปไก่อยงและเบ็ดพาบ รูปนกเขาและนกงุ่ม จับไม้อยู่เหนือคอน อวยยเหยียบอ้อยนงากัน รูปนาคน้ำนาคี หลากหลายหน้าเสื่อสิงห์ ชายจูบแก้มเล่าโลมใจ เครือวัลลีลวดสมตัว ดอกพ้านออย่าเจงน ดอกเกาหม่นแกมกัน ปราสาทแก้วเรียงราย น้ำแต่มหาดเพิงพาว แมงกุกว้างชมละออง ชายหึ่งแก้วทุกพาย ตระบอบหมายพิกใส่แก้วแว่น ประตู่โขงพิกใส่หื้อแต่มรูปเทวดา ถือนอกไม้
---	---	--	---

^{๔๓} ประคอง นิยมมานหมื่นมัทรี, มหาชาติล้านนา : การศึกษาในฐานะที่เป็นวรรณคดีท้องถิ่น, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๓๓ - ๓๕.

สำหรับ “ปราสาทศพ” เป็นคำสามัญที่เรียก “พิมาน” หรือ “วิมาน”^{๔๔} ที่ใช้ในพิธีส่งสัการปลงศพครุฑามหาเถระ และเจ้านาย คือ การเรียก “ปราสาท” แทนคำว่า “เมรุ” หรือ “วิมาน” อันหมายรวมถึงที่อยู่หรือที่ประทับของเหล่าเทวดา มีลักษณะเป็นเรือนยอด ซึ่งตรงกับคำว่า “กุฎาคาร” ซึ่งหมายถึงของสูงที่ใช้กับกษัตริย์หรือเกี่ยวกับศาสนา^{๔๕} ตามคติไตรภูมิชั้นสูงเมื่อดับขันธจะได้ไปเกิดเป็นอุปติเทพนบนสรวงสวรรค์ดังที่กล่าวมาจึงปรากฏมีเครื่องพิธีกรรมมารองรับจากการดับขันธละโลกนี้ของผู้ตายโดยเฉพาะการตั้งพระเมรุ หรือเมรุ เพื่อแทนสัญลักษณ์แห่งเขาพระสุเมรุที่ตั้งศูนย์กลางของจักรวาลเพื่อแสดงถึงการ “สุรคุด” ของเจ้ากษัตริย์

การส่งสัการครุฑามหาเถระ มีรายละเอียดบางอย่างที่แตกต่างไปจากงานของเจ้ากษัตริย์บางประการ คือ การปูผ้าขาวรองพื้นดินใต้แท่นหัตถิลึงค์เรียกว่า “ผ้ากระดาน” ส่วนบนใช้ผ้าสังฆาฏิของพระผู้มรณภาพตรึงไว้กับไม้ไผ่ขวางเรียวยาวกั้นเหนือปราสาทศพเป็นเพดาน เรียกว่า “ผ้าพิดาน” หรือ “ผ้าเพดาน” โดยชาวล้านนาเชื่อว่าครุฑามหาเถระรูปสำคัญเป็นผู้มีบุญญาธิการ เมื่อมรณภาพและส่งสัการโดยการประทุมเพลิงนั้น จะต้องปูพื้นด้วยผ้ากระดาน และกั้นด้วยผ้าพิดาน เพื่อไม่ให้ร้อนถึงอินทร์ถึงพรหมและเหล่าเทวดาโสฬส ๑๖ ชั้นฟ้าและใต้บาดาล ปันธรส ๑๕ ชั้นดิน เสาไม้ไผ่ขวาง ๔ ต้น สันนิษฐานว่าเป็นปริศนาธรรมประการหนึ่ง อันหมายถึง “จตุรปริสฺสทชิล” ๔ ประการของพระสงฆ์ และชัดเจนมากขึ้นในการตั้งปราสาทบริวารเพื่อตั้งอัฐบริวาร และการสวดอภิธรรมทั้ง ๔ มุม

ปราสาทศพชั้นสูงในวัฒนธรรมล้านนา ในเอกสารทางประวัติศาสตร์แต่ละฉบับ มิได้กล่าวถึงรายละเอียดของสถาปัตยกรรมของพิมานปราสาทแต่อย่างใด โดยเฉพาะเครื่องหลังคาเป็นส่วนที่สำคัญประการหนึ่ง ในวัฒนธรรมล้านนามีความนิยม “เรือนยอดซ้อนชั้น” ให้ความสำคัญกับชั้นหลังคาโค้งลาด (ลักษณะเป็นแบบบัวคว่ำ) ซึ่งอาจเป็นลักษณะทางสถาปัตยกรรมอิทธิพลมาจากที่ตกค้างอยู่ในดินแดนล้านนา แต่ปัจจุบันนิยมสร้าง “เรือนยอดมณฑปทรงจอมแห” เลียนแบบปราสาทรัตนโกสินทร์ที่เป็นแรงบันดาลใจแหล่งใหม่ของแผ่นดินล้านนา

ลักษณะการซ้อนชั้นหลังคาปราสาทแบบประเพณีล้านนา และจำนวนชั้นของหลังคาที่ซ้อนแสดงออกถึงสถานะทางสังคมของพระศพ หรือศพ มีตั้งแต่ ๓ ชั้น ๔ ชั้น ๗ ชั้น และ ๙ ชั้น ตามศักดิ์

ลักษณะของชั้นหลังคาปราสาท แบ่งออกเป็น ๓ แบบ คือ

๑. หลังคาลาดซ้อนกัน
๒. หลังคาลาดในชุดหลังคาชั้นแรก ชั้นต่อไป ลดทอนรูปทรงของหลังคาออกคงเหลือแต่ชั้นเชิงกลอนซ้อนกัน
๓. หลังคาลาดรวมในชุดหลังคาชั้นแรก ชั้นต่อไป ลดทอนรูปทรงของหลังคาออก คงเหลือไว้แต่ชั้นเชิงกลอนซ้อนกัน

ลักษณะของหลังคาทรงปราสาทประดิษฐานพระศพเจ้านาย และบรรจุศพครุฑามหาเถระ ยังพบเป็น “ธรรมาสันทรงปราสาท หรือปราสาทธรรมาสันหลวง” ซึ่งประดิษฐานในอาคารทางศาสนาสำหรับถ่ายทอดพระธรรมเทศนาสู่ศาสนิกชน โดยเชื่อว่าพระสงฆ์สามเณรขึ้นแสดงธรรมบนธรรมาสันเสมือนเป็นตัวแทนแห่งพระพุทธองค์^{๔๖} ในที่นี้จึงเป็นมูลเหตุในการสร้างธรรมาสันเป็นอาคารเรือนยอดทรงปราสาท

นอกจากนี้ยังพบธรรมาสันทรงปราสาทลักษณะเดียวกับรูปแบบที่กล่าวมาข้างต้น เป็นศาสนวัตถุที่เจ้านายสร้างถวายเพื่อเป็นพุทธบูชาในวัดที่ทรงอุปถัมภ์ และบางหลังเคยใช้เป็นตั่งพระศพของเจ้านายหรือพระเถระเมื่อ

^{๔๔} อภิธาน สมใจ, อ้างแล้ว, หน้า ๕๗.

^{๔๕} นาวาเอก สมภาพ ภิมย์ ร.น., กุฎาคาร, (กรุงเทพฯ : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๑๓), หน้า ๘.

^{๔๖} ไกรสินธุ์ อุณโณ, บุคคลธรรมาสันเมืองเชียงใหม่, สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๕, หน้า ๑๓.

เสร็จจึงจัดหากรรมวิมานปราสาทถวายเป็นธรรมาสน์ เช่น วัดพระธาตุหริภุญชัย วรมหาวิหาร^{๔๙} และวัดพระพุทธรูปตากผ้า^{๕๐} เป็นต้น

สำหรับพิธีการส่งสการเจ้านายล้านนาในทศวรรษที่ผ่านมา มี ๒ ท่าน^{๕๑} คือ แม่เจ้าทิพวรรณ ณ เชียงตุง ซึ่งเคยดำรงสถานะเป็นมหาเทวีของเจ้าฟ้าเชียงตุง ซึ่งสร้างปราสาทแบบกบจว้ารองรับชั้นหลังคาโค้งลาด มียอดปราสาท ๕ ยอด และเจ้าไชยสุริยวงศ์ ณ เชียงใหม่ มีการสร้างปราสาทเพื่อส่งสการเช่นเดียวกับแม่เจ้าทิพวรรณแต่มียอดปราสาท ๓ ยอด

ขั้นตอนพิธีการ

พิธีถวายเพลิงพระศพเจ้ากษัตริย์ พระราชวงศ์ และพิธีส่งสการครุฑมหาเอระรูปสำคัญ เป็นพิธีที่สำคัญและยิ่งใหญ่ เรียกพิธีนี้ว่า “ปอยลากปราสาท” หรือ “ปอยล่อ”^{๕๒} คือ การลากปราสาทไปประกอบพิธีถวายเพลิงพระศพ หรือประชุมเพลิงฌาปนกิจ ณ สถานที่นอกเมืองที่จัดเตรียมไว้ เช่น กลางทุ่งนาหรือในที่โล่งกว้าง เรียกพิธีนี้ว่า “ส่งสการ” หรือ “ส่งสการ”^{๕๓}

สถาปัตยกรรมหลักของพิธีนี้ คือ การสร้างปราสาทสูงใหญ่ตั้งบนหลังนกหัสติลิงค์มี “แม่เรือ” หรือ “แม่สะตึง” รองรับส่วนล่างสุด ในประเพณีปอยล่อหรือพิธีส่งสการในปัจจุบัน ใช้ในพิธีปลงศพครุฑมหาเอระโดยจะประกอบพิธีในช่วงหน้าแล้ง ประมาณเดือนมกราคม - เมษายน เพราะจะทำพิธีกลางทุ่งนาจึงต้องให้ผ่านพ้นฤดูการเก็บเกี่ยวไปก่อน

ในการปลงศพ มีการสร้างสร้างวิมานปราสาทขนาดใหญ่ตั้งบนหลังนกหัสติลิงค์ก่อนการทำบุญประชุมเพลิงศพ จะมีการจัดตั้งศพเพื่อบำเพ็ญกุศล ๕ - ๗ วัน จะมีการฟังพระธรรมเทศนา ฟังสวดอภิธรรม และเปิดโอกาสให้ศรัทธาประชาชนมีส่วนร่วมโดยการรับ

เป็นเจ้าภาพผ้าไตรบังสุกุล และเจ้าภาพพื้นไม้จันทร์ระหว่างนั้นจะมีการประโคมดุริยดนตรีพื้นเมือง และจุดบอกไฟทุกคืน

พื้นที่นำมาใช้ในพิธีเป็นท่อนไม้เนื้อแข็งตากเปลือกตากแดดจนแห้งแล้วทาสีน้ำมันในวันที่จะนำศพครุฑมาหาเอระไปประกอบพิธีส่งสการประชุมเพลิงศพ จะมีพระสงฆ์สามเณร และศรัทธาประชาชนมาร่วมกันชักลากศพเป็นจำนวนมาก โดยเชื่อว่าจะได้บุญคุณเดียว บุญญาบารมีที่ครุฑมหาเอระบำเพ็ญไว้ก่อนมรณภาพก่อนจะลากปราสาทศพจะอาราธนาศพไปโดยพระสงฆ์ผู้มีเสียงไพเราะด้วยการอื้ออากษ์เสียงเล็ก ล้ำลวด กุฎิ วิหาร ศาลา เสนาสนะต่างๆ ที่ครุฑนั้นผูกพันอยู่ตลอดจนลาลาพระภิกษุ สามเณร และศรัทธาประชาชนผู้อุปถัมภ์วัด

การชักลากปราสาทศพครุฑมหาเอระไปประกอบพิธีจะใช้เชือกยาว ๒ เส้นผูกกับแม่เรือ ภายในตัวนกหัสติลิงค์จะมีสลา หรือช้างเข้าไปอยู่ด้านในเพื่อดึงเชือกให้นกขยับปีก หันหัว กะพริบตา แก้ววงวโปรย ข้าวตอกดอกไม้ประหนึ่งนกหัสติลิงค์นั้นมีชีวิตและกำลังบินอยู่ในอากาศ

เมื่อถึงยังมณฑลที่ประกอบพิธีจะรอให้ภิกษุ สามเณร และศรัทธาประชาชนที่ชักลากปราสาทพักเหนื่อยเหนื่อย แล้วจึงกราบนิมนต์พระสงฆ์ในพิธีไปพิจารณาผ้าไตรบังสุกุล พอถึงเวลาประกอบพิธีประชุมเพลิงศพจะจุด “บอกไฟยิง” หรือ “บอกไฟล่อ” เป็นบ้องไฟยาวประมาณ ๓๐ เซนติเมตร ส่วนบอกไฟล่อมักทำเป็นรูปสัตว์หิมพานต์หรือสัตว์ประจำปีนักษัตร (ปีเพ็ง) ส่วนล่างสุดมี ๒ ล้อ ตั้งท่าปราสาทศพประมาณ ๑๐ - ๑๕ เมตร เมื่อจุดจนวนแล้วบอกไฟยิงจะพุ่งขึ้นสู่ปราสาทก็จะเกิดประกายและลุกขึ้นเป็นเปลวไฟ ครั้นไฟ

^{๔๙} สร้างขึ้นเพื่อบรรจุศพ “เจ้าดาราคีเรรัตนไพโรจน์ วัฒนศิริกิตติโสภณวิมลคุณ หริภุญไชยมหาเจติยบูชาการ ราชวรฐานะประติษฐานิบัติ เจ้านครลำพูน” ที่ถึงแก่พิราลัยปี จ.ศ. ๑๒๕๐ (พ.ศ. ๒๔๑๓) หลังจากปลงศพแล้วจึงจัดหากรรมปราสาทมาถวายเป็นธรรมาสน์ทรงปราสาท อันเป็นธรรมเนียมแต่โบราณที่ถือว่าเครื่องใช้ในพิธีศพของเจ้านายหลังจากเสร็จพิธี ต้องถวายไว้กับวัดเพื่อบุญกุศลยาวตลอดชีวิตแด่เจ้านายองค์นั้น

^{๕๐} สร้างขึ้นเพื่อตั้งศพพระสุพรรณมัยนาถ (ครุฑาพรหมา พรหมจกโก) อดีตเจ้าอาวาส เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๐.

^{๕๑} พิธีศพเจ้านายฝ่ายเหนือทั้ง ๒ ท่าน อาจารย์วิถี พานิชพันธ์ ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นผู้ออกแบบ และกำหนดรูปแบบงานตามประเพณีล้านนา.

^{๕๒} มณี พะยอมยงค์, ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย, หน้า ๓๖๑.

^{๕๓} อุทุม รุ่งเรืองศรี, อ้างแล้ว, หน้า ๗๑๓.

ติดแล้ว ศรัทธาประชาชนจะรอดูผ้าสังฆาฏิที่ตรึงบนปลายไม้ไผ่ข้างเป็นผ้าพิดาน หากมีไฟไหม้เป็นริ้วหว่าแสดงว่าดวงวิญญาณของครูบามหาเถระรูปนั้นไปสู่สุคติแล้ว^{๕๒} และขอให้เศษผ้าปลิวตกลงมาเพื่อนำไปสักการบูชา

การสร้างบอกไฟยงนั้น เป็นประเพณีที่มีแต่โบราณ ดังที่ได้กล่าวมาว่านิยมสร้างเป็นรูปสัตว์นั้น มีหลักฐานกล่าวถึงการสร้างบอกไฟยงรูปสัตว์ต่าง ๆ ในธัมมมหาชาติเวสสันดรฉบับล้านนา กัณฐมัทรี ความว่า

“...ที่จักแต่งไฟไม้แก้วแล่นตามดิน ฟองก็พล้อบินบินเร็วแล่น
บอกไฟข้างแล่นเสียงคราว บอกไฟรูปม้าตกทางเต็นต่าง
บอกไฟรูปกวางปางจับหลังชาย บอกไฟรูปวัวผายเสียงส่ง
บอกไฟรูปควายซังจับบน บอกไฟรูปแรดโยนปาวเบิ
เล่นผะเฝิบเลยกัน แล่นปลอมควันหะหงาด
เป็นดังสายฟ้าฟาดธรณี ผุ่นรุสฬิมิตคลุ้ม
อากาศกลุ้มพวยบน บอกไฟรูปคนก็ว่าจักแล่น
บอกไฟรูปม้าก็จักที่แห่นตามเสียง ลัทธิสำเนียงเสียงเกิดก้อง
นั้นทั่วท้องสากล พวยบนหนอากาศ
จักที่อช้านผู้ฉลาดแต่งไฟยง หนได้ไฟจักที่อช้านผู้ฉลาด
ขึ้นขึ้นมายอดยงบน หนวันตกที่จักที่อช้านผู้ฉลาด
แล่นขึ้นม้างกองพอน หนเหนือจักที่อช้านผู้ฉลาด
ขึ้นขึ้นม้างอศร หัวก้องน่องก็อ้า
ดั่งว่าจักขึ้นฟ้ากับบน แล่นขึ้นสะสนสะสาด
ขึ้นจะโขงปราสาทแก้ว เจาะแล้วแล่นลงมาบดิง
นางสิงห์พ้อยแล่นขึ้น เจาะแต่พื้นลายวง
เจาะแต่พื้นชั้นนงาย ลงลวดยายกาบจัว
ติดข้อฟ้าและบ้านลม หนวันออกที่จักแต่งไฟเข้าประหมและไฟเข้าตอก

ทั้งไฟดอกและไฟขี
ไต่เชือกขึ้นจับโขง
ขึ้นพ้อนพิกันลง
สะท้านไควผินธรณ์
เป็นที่เศร้าโศกสงสาร
ไฟไม้แก้วแยกเป็นเปลว
น้ำแถมหยาดกองหลัว
โลดขึ้นกลางหา
ยามนั้นภูที่จักแห่นเหยงหน้าผอเล้งดู
เป็นคู่หลังไหลตาม
ปานเข้าตอกเต็นผะผาย
ขีวดอกสร้อยแจจน
ไฟไม้แก้วแยกเป็นเปลว
มานคำอ้าปานจักบินบน
ปานดั่งจักยกเอาหอปราสาทเจ้าเมือนบน
จึงจักเป็นโบราณส่งสักการนางพระญามาแต่ก่อน แล่นฯ

รูปมอมพิ้วใหญ่
รูปไฟนดท์หงส์และนกยูงตัวมีปีก
ลือทั่วโขงเมืองใหญ่
แก่นปูนวอนแกมโคก
ด้วยประการดังนี้แล้ว
ควันไฟเขียว ติดชะชะวาด
ควันไฟเขียวชะโชติ
ปานดั่งดาวอยู่ยงฟ้า
ขึ้นพระพุทธรูปพระพุทธรัง
เป็นไฟงามย้อยดอก
ไฟสะท้านดอกน้อย
ชะโกลนลวดแตก
ควันไฟเขียวติดข้อฟ้า
ลมกิดกิดบ้านเค้า
กระทำการดังนี้แล้ว

ในสังคมปัจจุบัน การประชุมเพลิงศพครูบามหาเถระด้วยบอกไฟยงนั้นหมดความนิยมไป เพราะเกรงเป็นอันตรายแก่ศรัทธามหาชน หันมาใช้ในการจุดด้วยฝักแค ที่เรียกว่า “จุดมะผาบ”^{๕๓} ต่อสายไปยังปราสาทศพ

ประเพณีการชักลากปราสาทศพในพิธีส่งสักการครูบามหาเถระยังมีอยู่บ้าง แต่ก็มีจำนวนไม่น้อยที่ตั้งศพไว้บนปราสาทหลังนกหัสติลิงค์ เพื่อรอประกอบพิธีประชุมเพลิง โดยไม่ได้ชักลากไปเช่นอดีต เนื่องจากต้องการให้พิธีเป็นไปอย่างเรียบร้อย รวมถึงปัจจุบันไม่ได้ปลงศพกลางทุ่งนาจะประกอบพิธีในวัดแทน จึงเป็นเหตุให้การชักลากปราสาทศพ จึงหมดความนิยมไป

^{๕๒} สงวน โชติสุขรัตน์, ประเพณีไทยภาคเหนือ, (พระนคร : สนิทพันธ์การพิมพ์, ๒๕๑๒), หน้า ๒๔๘.

^{๕๓} เฝิงอั้ง, หน้า ๒๔๗.

มีข้อสังเกตประการหนึ่ง ในการเคลื่อนศพตามจารีตของชาวล้านนา กล่าวคือศพเจ้ากษัตริย์ ศพครูบามหาเถระ จะเคลื่อนศพโดยการชักลาก ส่วนศพสามัญชนจะแบกหรือหาม ๔ คน^{๕๔} แต่ในปัจจุบันสำหรับศพสามัญชนกลับมีการชักลากและสร้างปราสาท เช่นเดียวกับพระเถระชั้นผู้ใหญ่ ซึ่งเดิมถือว่า “ชิต” ซึ่งสะท้อนให้เห็นขบวนการทัศน์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ดังมีกวีนิพนธ์กล่าวถึงเรื่องนี้ตอนหนึ่งว่า

เดี๋ยวนี้ ทุกแห่งหน	ประชาชน ผู้ดีไพร่
ชักศพ พาครุโล	สู่ป่าช้า ที่นอกเวียง
ทุกศพ ใส่ปราสาท	งามวิลาส บำเลียง
ไม่มี ใครขึ้นเสียง	หาว่าชิต เช่นโบราณ ^{๕๕}

การส่งสการ หรือการส่งสัการ ครูบามหาเถระ เจ้ากษัตริย์ และเจ้านายในวัฒนธรรมล้านนามีการประดิษฐ์ปราสาทต่างศพไว้บนตัวสัตว์อย่างงดงาม และตรงตามอุดมคติของการสร้างสัตว์พาหนะ เพื่อนำดวงวิญญาณของผู้วายชนม์ไปสวรรค์ นอกจากนี้ยังแสดงถึงสถานะอันสูงส่งของบุคคลและการแสดงออกทางด้านพิธีกรรมอย่างชัดเจนที่สุดเพื่อแทนทิพยวิมานบนสรวงสวรรค์ เหนือยอดเขาพระสุเมรุราช คือ ดาวดึงส์ ณ ศูนย์กลางมหาจักรวาล อันแสดงถึงบุญญาบารมีของบุคคลนั้น ว่าเป็นผู้ที่มาสว่างและก็ไปสว่าง “โชติ โชติ ปรายโน” ได้ชัดแจ้งที่สุด และการเผาวิมานปราสาทพร้อมกับรูปสัตว์พาหนะในฐานะผู้นำพาไปสู่สุคติภพ ในพิธีถวายเพลิงพระศพเจ้ากษัตริย์หรือครูบามหาเถระ แสดงถึงการแยกให้เห็นอย่างชัดเจนระหว่างชีวิตบนโลกมนุษย์กับชีวิตในสุคติภูมิ การเผาศพพร้อมเครื่องสักการะและเครื่องพิธี เป็นสิ่งแสดงการส่งชีวิตและจิตวิญญาณ อีกทั้งบริวารทั้งหลายไปสู่ดินแดนทิพย์สมบัติสุคติภูมิ คือ เมืองแมนแดนสวรรค์นั่นเอง

^{๕๔} เพ็งอ้ง, หน้า ๒๒๗ และหน้า ๒๔๔.

^{๕๕} ไกรศรี นิมมานเหมินท์, ภาพยนตร์จากเทววิรัชคะ, หน้า ๓๑๒.